

Lietuvių ir baltarusių kalbų fonetikos sąveika Rodūnios apylinkėse

Nijolė Tuomienė

Lietuvių kalbos institutas
Institute of the Lithuanian Language
P. Vileišio g. 5, Vilnius, Lietuva
Email: nijole.tuomienne@iki.lt

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6662-4615>

Moksliniai interesai: lietuvių dialektologija, lietuvių-baltarusių paribio tarmės, leksika, fonetika, morfologija, sociolingvistiką, kalbų kontaktai

Scientific interests: Lithuanian dialectology, border Lithuanian-Belarusian dialects, lexis, phonetics, morphology, sociolinguistics, language contact

Santrauka. Tiriama dviejų pagrindinių Ródūnios apylinkėse (Baltarusija, Varanavo r.) vartojamų kalbų – lietuvių šnekos (pietų aukštaičių patarmė) ir vietinės baltarusių tarmės – sąveika. Pritaikius kalbų kaitos metodiką, lyginama dviejų skirtingų kartų abiejų vartojamų kalbų fonetika, nustatomos interferencijos kryptys.

Vyriausiosios kartos atstovams šnekant tiek lietuviškai, tiek baltarusiškai, iš esmės išlieka pamatinė gimtosios lietuvių kalbos artikuliacijos bazė. Laikui bėgant ir silpnėjant lietuvių-baltarusių dvikalbystei, šios kartos vartojamos baltarusių tarmės fonetikoje lietuvių šnektai būdingi bruožai palaipsniui ima niveliuotis: įvairuoja dvibalsio *aŷ* tarimas; ilgieji įtemptieji balsiai *i*, *u* atviroiose galūnėse dažnai ištariami kaip *ié*, *ué*; nenuosekliai redukuojami nekirčiuoti balsiai.

Vidurinėsios kartos lietuvių šnekoje fiksuojama jau esminių pokyčių, nes ši karta lietuviškai kalba vis rečiau. Nustatyta, kad šios kartos žmonės lietuvių kalbą pradėjo realizuoti baltarusiškos artikuliacinės bazės priemonėmis: ilgunami trumpieji kirčiuoti balsiai; nebeištariami nekirčiuoti ilgieji balsiai; neskiriami nei tvirtapradžiai, nei tvirtagaliai mišrieji *i*, *u* + *R* tipo dvigarsiai; dvibalsiai *ai* – *aĩ*, *áu* – *aũ* skiriami ne akcentologiniu, o fonetiniu pagrindu; dantinius *l*, *d* dažnai keičia palatalizuotais gomuriniais *k̆*, *ğ*.

Reikšminiai žodžiai: paribio šnekos; pietų aukštaičiai; baltarusių tarmė; dvikalbystė; fonetikos interferencija.

Interaction of Lithuanian and Belarusian Dialects in the Surroundings of Radun

Abstract. The research focuses on the interaction of the Lithuanian and Belarusian languages in the surroundings of Radun (Belarus, Voranava district, Lith. Rodūnia). Employing the language change methodology, the paper presents a detailed analysis of the most prominent cases of phonetic interference of two – old and middle – generations of residents in both languages spoken by them.

The data show that the oldest residents are expressing both languages using the Lithuanian articulatory base. Over time, the characteristic Lithuanian features begin to level: varies the pronunciation of *a*; in open endings, the long tense vowels *i*, *u* are usually pronounced as *ié*; unstressed vowels are reduced inconsistently, etc.

As Lithuanian is for the middle-generation speakers, it already demonstrates essential changes, which occurred because they started expressing their Lithuanian using the Belarusian articulatory base. First of all,

Submitted 5 March 2021 / Accepted 4 June 2021

Įteikta 2021 03 05 / Priimta 2021 06 04

Copyright © 2021 Nijolė Tuomienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License CC BY-NC-ND 4.0, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium provided the original author and source are credited.

they usually lengthen stressed short vowels; they do no longer pronounce unstressed long vowels; they do not distinguish between acute – or circumflex-accented mixed *i, u + R* type diphthongs; they distinguish the diphthongs *ái – aū, ái – aĩ* on the accentological rather than phonetic grounds; *î, đ* are often replaced by palatalized palate consonants *ĕ, ĝ*.

Keywords: language contact; border region dialects; Southern Aukštaitian; Belarusian dialect; bilingualism; phonetic interference.

Įvadinės pastabos

Šio tyrimo **objektas** – Ródūnios apylinkėms būdingų dviejų pagrindinių kalbų – lietuvių ir baltarusių – ilgalaikio tarpusavio ryšio rezultatų ištyrimas. Periferinėms lietuvių kalbos saloms Baltarusijoje ir Lietuvos paribio regionams būdinga ypatybė – vietinių gyventojų daugiakalbystė. Svarbu pabrėžti, kad Lietuvos paribio zonos skiriasi funkciniais vartojamų kalbų apkrovimu ir jų pasiskirstymu: buvusiose ir esamose lietuviškose salose Baltarusijoje maždaug nuo XX a. vidurio lietuvių kalba traukėsi iš viešojo vartojimo ir namų aplinkos, ji sparčiai nyko ir tebenyksta. O Lietuvos pietrytinio paribio regionuose lietuvių kalba atgauna prestižą. Ji pastebimai tampa kasdienio bendravimo priemone ir vis aktyviau vartojama greta rusų ir lenkų kalbų atmainų.

Šiame darbe tiriami 1995 ir 1996 metais vykusios dviejų kompleksinių ekspedicijų metu¹ surinkta kalbinė ir sociolingvistinė **medžiaga** iš Ródūnios miestelio tipo gyvenvietės ir 17 aplinkinių kaimų. Apklausti 64 įvairaus amžiaus vietiniai gyventojai. Įrašyta 52 valandos nuoseklių tarminių tekstų, trumpų dialogų, tautosakos. Dialektologinė ir sociolingvistinė medžiaga rinkta daugiausia tuose kaimuose, kur lietuvių kalbos tradicija buvo išlaikyta ilgiausiai²: Kivónys (Ківанцы)³, Šiaurai (Шаўры), Pāriškės (Папішкі), Girkos (Гірки), Kargaudai (Каргаўды), Vígónys (Віганцы), Mažeikos (Мажэйкі), Klaišiai (Клайшы), Kemeišos (Кемейшы), Plikiai (Плікі), Magúnai (Магўны), Piliakalnis (Гарадзішча), Juciúnai (Юцўны), Sklodónys (Складанцы), Šaltiniai (Шальціні), Taukiniai (Таўкіні), Žirmúnai (Жырмўны). Šie kaimai ekspedicijos metu jau nesudarė vientiso kalbinio arealo, kadangi tarp jų buvę daug anksčiau suslavėjusių didesnių gyvenviečių ir kaimų, kuriuose gyvena iš kitų Baltarusijos vietų atsikėlę žmonės. Tačiau funkcionuojančių kalbų požiūriu visas tiriamasis Ródūnios arealas patenka į buvusios etninės Lietuvos teritoriją, kurioje apie pusantro šimto metų truko intensyvūs mažiausiai keturių kalbų kontaktai.

Šiame darbe siekiama detalai išanalizuoti dviejų pagal amžių netoli tenutolusių, tačiau besiskiriančių pagal kalbėjimą, gyventojų kartų – vyriausiosios (65–85 m.) ir vi-

¹ Ekspedicijose dalyvavo Lietuvių kalbos instituto tyrėjai kartu su *Kraštotyros draugija, Tautinių mažumų ir išsvijojos departamento* bei *Vilnijos draugijos* atstovais.

² Ekspedicijose vadovautasi vietinių gyventojų rekomendacijomis, į kuriuos kaimus vykti ar į kuriuos sodžius užėiti. Baltarusių tarmės pavyzdžiai straipsnio autorės užrašyti iš dvikalbių ar daugiakalbių Ródūnios apylinkių informantų. Nemažai medžiagos surinkta iš vietinių lietuviškai jau nekalbančių žmonių. Individualių ekspedicijų ar kelionių į tėviškę metu atskiri kalbos reiškiniai nuolatos buvo pildomi ir tikslinami. Baltarusių tarmės pateikėjas galėtų būti ir pati šio darbo autorė, nes šią tarmę gerai moka nuo vaikystės.

³ Vietovardžiai baltarusių kalba kirčiuojami pagal vietinių gyventojų tartį.

duriniosios (50–65 m.) – lietuvių ir baltarusių kalbų ryškiausius fonetinės interferencijos atvejus. Pasitelkus kalbų kaitos (Myers-Scotton, 2002, p. 11–25) metodiką, siekiama išnagrinėti fonetikos elementų abipusio persismelkimo procesą, išsiaiškinti galimą jo eigą ir prigimtį. Taigi darbe iškeliami du pagrindiniai **tiksłai**: 1) parodyti kaip kalbų kontaktai atsispindi vyriausiosios ir vidurinėsios kartų vokalizmo (iš dalies ir akcentuacijos) bei konsonantizmo lygmenyse; 2) išsiaiškinti šio proceso pasekmes dviejų kartų vartojamuose kalbų variantuose.

1. Dvi kalbos – ta pati artikuliacijos bazė

1.1. Lietuviškos tarties stabilumas

Paskutiniojo XX a. dešimtmečio *įrašai* rodo, kad seniausieji vietiniai Ródūnios apylinkių gyventojai, kalbantys lietuviškai, yra gerai išlaikę visas pietų aukštaičių patarimei būdingas ypatybes (plg. Tuomienė, 2019, p. 788–825). Sociolingvistiniu požiūriu tai galima paaiškinti tuo, kad ši karta praeityje aktyviai ir dažnai vartojo gimtąją lietuvių šnektą. Tiek kaimo bendruomenėje, tiek šeimos aplinkoje lietuvių kalba iki XX a. septintojo dešimtmečio buvo pagrindinė kalba. Nors visi kalbėtojai, ypač pokariu, gerai išmoko ir vietinės baltarusių tarmės variantą, vietos gyventojų dar vadinamą *poprostu* „paprastoji kalba“. Visas Varanāvo rajonas, taigi ir Ródūnios apylinkės, baltarusių dialektologų (žr. Крывіцкі, 1977, p. 185–197; 2003, p. 140–144) priskiriamas pietvakarių baltarusių kalbos tarmei⁴ (brus. *паўднёва-заходні дыялект.*), Gařdino-Barānovičių šnektų grupei (brus. *гарадзенска-баранавіцкая група гаворак*).

Atrodytų, kad tokiomis sąlygomis, kai vyriausioji karta beveik pusę amžiaus pramaišiui vartoja dvi kalbas, turėjo (į)vykti jų lietuvių šnektos pirmiausia fonetikos niveliacija, išryškėti tam tikrų lietuvių ir baltarusių artikuliacijos bazių suartėjimo požymiai (plg. Tuomienė, 2019a., p. 57–79). Tačiau, priešingai nei galima būtų tikėtis, baltarusišku garsų skverbimosi į lietuvių kalbą atvejai yra labai reti ir neženkūs.

Medžiagos analizė parodė, kad Ródūnios apylinkių lietuvių šnekte vartojama daug baltarusizmų ir apskritai slavizmų (žr. Tuomienė, 2018, p. 122–126). Tačiau baltarusių tarmėje užfiksuotas vos vienas kitas lituanizmas. Galima daryti prielaidą, kad svetimų žodžių skolinimasis ilgą laiką čia vyko viena kryptimi. O netrumpą šio proceso laikotarpį rodo tas faktas, kad šimtai baltarusišku žodžių, patekusių į lietuvių tarmę, buvo adaptuoti ir pritaikyti lietuviškam tarimui, pvz.:

- (1) *pīškas* (brus. *пясок*) *cė vīenas* ‘smėlis čia vienas’; *krūglas* (brus. *кўглы*) *veĩ.das* ‘apvalus veidas’; *slōbas* (brus. *слабы*) *māno žmō.gus* ‘silpnas mano žmogus (vyras)’; *škadà* (brus. *шкòда*) *a(d)dúoç* ‘gaila atiduoti’; *lāpēs narà* (brus. *нара*) ‘lapės ola’; *vīsas sūtkas* (brus. *сўткі*) *praāĩ* ‘visa para praėjo’; *ti-kūs žmō.gus* (brus. *цixi*) ‘tylus žmogus’; *mæžægīnis aralō-nikas* (brus. *апалóник*) ‘medinis samtis’; *skūpas* (brus.

⁴ Plačiau apie struktūrinį-teritorinį baltarusių kalbos tarmių, vartojamų Lietuvos paribyje, grupavimą, kuris skiriasi nuo dialektinio jų padalijimo, žr. Astreika, 2007, p. 45–53.

скунбі) *põ-nas* ‘šykštus ponas’; *su-nūs tōkĩs lō-darbis* (brus. *пóдар*) ‘sūnus toks tin-ginys’; *pē.rvažu°k su_drapō-ku* (brus. *драна́к*) ‘pervažiuok su akėčiomis’ (užrašyta Klaišių, Magūnių, Šaltinių kaimuose);

- (2) *bavō-tas susiēdas* (brus. *бага́ты cycéð*) ‘turtingas kaimynas’; *bliskavīca* (brus., l. *блiскаві́ца*) *kab_dā-vē* ‘žaibas kaip trenkė’; *žī-kā avā-la* (brus. *дзiкíя*) ‘laukinė (baikš-ti) avelė’; *ēisī slūžbi.č* (brus. *службíць*) ‘eisi tarnauti’; *brā.ŋgus kēpēlūšas* (brus. *капалíш*) ‘brangi skrybėlė’; *pā-klas* (brus. *пéкла*) *ne gi.vā-nimas* ‘pragaras ne gyve-nimas’; *kā.m tep šūni. mēnčbi.č* (brus. *мэ́нчыць*) ‘kam taip šunį kankinti’; *skabā* (brus. *скáба*) *sō-pa* ‘šonkaulis skauda’; *vīenas rō-zas* (brus. *рáз*) ‘vienas kartas’; *gražbi tāvo skgyrkā.itē* (brus. *скрíпачка*) ‘gražus tavo smuikelis’; *svō-to ū-tarka* (brus. *зyтapкa cвáта*) ‘piršlio šneka’; *durō-sna stū-kōč* (brus. *стyкayць*) ‘į duris belsti’ (užrašyta Ró-dūnioje ir Kargauduose).

Ródūnios apylinkėse dvikalbystės ir daugiakalbystės aplinkoje vyriausiosios kartos gimtosios arba pagrindinės lietuvių kalbos pamatinė artikuliacijos bazė išlieka gana stabili. Vis dėlto minėtomis sąlygomis nuolatos atsiranda galimybė pasiskolinti antrosios (svetimos) tarmės garsą ir bent iš dalies jį adaptuoti. Šiuo atveju svarbu pastebėti, kad iki šiol tiriamosiose apylinkėse tokiu būdu įgyti garsai reikšmingai nėra paveikti pasiskolinusios kalbos artikuliacijos bazės struktūros ir nėra sukėlę jos persitvarkymo (žr. 1 lentelę). Pagrindinių garsų fondo atžvilgiu skoliniai tampa periferiniais. Šį apibendrinimą galima iliustruoti vienu atveju – *f* ir *γ* garsų patekimu į lietuvių šneką. Palyginkime jų tarimą keliuose skoliniuose *tūflæ* ‘batelis’, *fasōlæ* ‘pupelė’, *γanarlí-vas* ‘išdidus’, *vōiγanas* ‘aptvertas kelias gyvuliams varyti’ su tokių pačių priebalsių *φ*, *z*, tarimu atitinkamuose žodžiuose baltarusių tarmėje: *туфля*, *фасоля*, *γанарлiвy*, *выγан* (plg. Чекман, 2017, p. 362–364).

1 lentelė. Lietuvių šnektos artikuliacijos bazės kitimas

Lietuviška garsų artikuliacija		Baltarusiška garsų artikuliacija	
↙	↙(↘)	-	(↘)
Lietuviški žodžiai	Baltarusiški skoliniai	Lietuviški žodžiai	Baltarusiški skoliniai

1.2. Lietuviška baltarusių kalbos tartis

Dvikalbystės sąlygomis bent iš pradžių antrosios kalbos fonetinė sistema būna monolitiškesnė. Taip atsitinka dėl vienos svarbios priežasties: kai kurios slavų kalbai būdingos fonetikos ypatybės kinta dėl to, kad kalbėtojai svetimą kalbą bando perteikti savo gimtosios kalbos fonetinėmis priemonėmis. Yra dar viena svarbi aplinkybė: kuo svetimosios kalbos socialinis vertinimas yra aukštesnis, tuo prestižiškesne laikoma perimamoji kalba, t. y. ji tampa sektinu pavyzdžiu, todėl padidėja jos įtaka. Ir žmonės, ja kalbėdami, stengiasi laikyti tos kitos, visuomenėje turinčios aukštesnį statusą, kalbos sistemos.

Socialinių veiksnių poveikis kalbų kontaktams yra didžiulis, todėl nuo jų sąveikos labai priklauso negimtosios kalbos mokėjimo lygis dvikalbėje (ar daugiakalbėje) ben-

druomenėje. Kadangi Ródūnios apylinkių kalbinė bendruomenė socialiai nėra labai diferencijuota, tai ir vyresniosios kartos žmonių išmokta baltarusių tarmė, nors daugeliui nėra gimtoji, tampa gana vientisa, nes vartojama vis plačiau ir dažniau. Tyrimas parodė, kad visi apklausti Ródūnios apylinkių gyventojai panašiomis aplinkybėmis ir iš esmės tokiu pačiu lygiu vartoja vietinę baltarusių tarmę, o vyriausieji kartais tai yra antroji kalba. O kalbant išmokta kalba, kaip jau minėta, įsijungia kontrolės mechanizmas, todėl iš pirmo žvilgsnio ji atrodo vientisa ir taisyklinga. Pašnekovas, kurio pirmoji (ar gimtoji) kalba yra baltarusių, gali visiškai nepastebėti, kad kito kalbėtojo pirmoji (gimtoji) kalba – lietuvių.

Žinant bendrąją interferencijos iš baltarusių kalbos kryptį į Ródūnios apylinkėse vartojamą lietuvių kalbą, galima iš anksto numatyti įgytos kalbos *idiolektų* (plg. Weinreich, 1979, p. 1, 64–65; Martinet, 1962, p. 104–108) ir gimtosios kalbos panašumą: negimtoji kalba bus perduota maksimaliai galimomis gimtosios kalbos fonetinėmis priemonėmis. Esant pakankamai intensyviems kontaktams, įgytoji baltarusių tarmė tapo visos kaimo bendruomenės *koinė* – tiek tų, kuriems ji negimtoji, t. y. tapo sociolingvistiniu ne individualaus lygmens reiškiniu (Siegel, 1985, p. 375–376).

2. Visapusiško vidurinėsios kartos baltarusėjimo pradžia

2.1 Vyriausiosios ir vidurinėsios kartos lietuviškos tarties skirtumai

Ekspedicijose surinkti duomenys parodė, kad į Ródūnios apylinkių vidurinėsios kartos lietuvių šnektą įsiskverbė daugiau baltarusiškų žodžių nei į vyriausiosios kartos. Su tuo susijęs kitas svarbus pastebėjimas – vidurinėsios kartos vartojamoje vietinėje baltarusių tarmėje vadinamoje *poprostu* lituanizmų yra daug mažiau nei baltarusizmų jų vartojamoje lietuvių šnekte. Pabrėžtina, kad lituanizmų, būdingų, pavyzdžiui, vien tik Ródūnios apylinkių *poprostu* šnekai, užrašyti nepavyko. Tai, žinoma, nereiškia, kad jų ten visai nėra. Įrašyti tekstai parodė, kad vidurinėsios kartos baltarusiškame žodyne apskritai trūksta konkrečius daiktus, naujus gyvenimo reiškinius ar veiksmus įvardijančių žodžių. Specialiai uždavus informantui kryptingą klausimą, kad atsakydamas jis pavartotų tokių reiškinių ar sąvokų pavadinimų, kurie baltarusių kalboje turi specialius terminus, kalbėtojai dažniausia bandė išsamiau apibūdinti jų ypatybes, tačiau nė nemėgino prisiminti ir pavartoti („pasiskolinti“) bent keleto lietuviškų reiškinių ar sąvokų pavadinimų. Pvz.:

- (3) *адзёня і усё тэрас шыйюць пад матёр, дажэ гўзікі рукамі нятрэба прышываць* ‘dribužius ir viską dabar siuva varikliu (kalbama apie siuvimo mašinas, brus. *швейныя машыны*), rankomis net sągų nereikia įsiuvinėti’ (Ródūnia);
- (4) *прышоў трахтар с прыстаўкай такэй і усё скаціў* ‘atvažiavo traktorius su tokiu priedu (prikabinęs šienarjovę, brus. *касёлка*) ir viską nušienavo’; *такія колы круцяцца і сёна вёрнуць* ‘tokie ratai sukasi ir varto šieną (kalbama apie šienavartę, brus. *сенаварашылка*)’ (Plikiaĩ);

(5) з адной машыны пярэкладу у другую, уключаю, пярэкручу і усё адзёня сухая 'iš vienos mašinos (kalbama apie skalbimo mašiną, brus. *суіра́льная машы́на*) perkraunu į kitą (mašiną, t. y. džiovyklę, brus. *сушылка*), įjungiu (džiovyklės būgną) prasuku ir visi drabužiai sausi' (Klaišiai).

Svarbu pabrėžti, kad ir vyriausiosios kartos Ródūnios apylinkių gyventojų baltarusių tarmės fonetikoje aiškiai girdėti (paprasčiausia ausimi, be specialios techninės garsų analizės) nemažai jų lietuvių šnektai būdingų bruožų. Galima konstatuoti, kad ši karta visiškai visos baltarusiškos garsų sistemos neperėmė, vartoja ją tik iš dalies. Kalbėdami baltarusiškai didžiąja dalimi tebesinaudojo savo lietuviškąja garsų sistema.

Būtina akcentuoti ir kitą gausios medžiagos analizės, ilgalaikių stebėjimų ir papildomos apklausos rezultatą – ši *poprostu* šnekos *lituanizacija* nėra individualaus lygmens reiškinys, nes slavų kalbai nebūdinga tartis buvo gana aiškiai išgirsta beveik visuose aplankytuose tiriamojo arealo kaimuose. Todėl galima drąsiai teigti, kad ši *neslaviška artikuliacija* būdinga visiems baltarusiškiems Ródūnios apylinkių kaimų *koinė*⁵ (plg. Чекман, 2017, p. 365–367).

2.2 Lietuviški baltarusių tarmės vokalizmo ypatumai

Kaip ir daugelio slavų kalbų, baltarusių kalbos kirtis yra dinaminis. Gařdino-Barānovičių baltarusių šnekos šiuo atžvilgiu nėra išimtis, o tokiomis sąlygomis nekirčiuoti skiemenys redukuojami, todėl visada iki tam tikro laipsnio sutrumpėja. Tačiau vidurinėsios kartos Ródūnios apylinkių kaimo gyventojų baltarusių tarmėje nekirčiuoti skiemenys sutrumpėja labai nežymiai (silpnai), t. y. išlaikoma lietuviška kirčiavimo prigimtis ir skambesys, nors funkcinio vaidmens tai nebeatlieka.

Susidaro įspūdis, kad vidurinėsios kartos žmonės visą laiką kalba *raiškioju stiliumi*, uoliai ištardami visus balsius. Visiškai akivaizdu, kad nekirčiuoti skiemenys ryškiau netrumpinami dėl lietuviškos artikuliacijos įgūdžių. Todėl, pavyzdžiui, vietinės baltarusių tarmės kirčiuoto dvibalsio *ay* tarimas būtojo laiko veiksmoždžiuose pakinta nedaug, nes pirmasis sandas *a* tik šiek tiek sutrumpėja ir tik nežymiai labializuojamas: *daý* 'daviau', *zabráý* 'paėmiau', *znáý* 'žinojau', *nakídaý* 'primėčiau', *skazáý* 'pasakiau', *snáý* 'miegojau', *parváý* 'sudirskiau' ir pan. O vietoj baltarusiško uždaresnio *y* šiuo atveju labai dažnai tariamas paprastas balsis *y*: *abakráý* 'apvogiau', *býváý* 'būdavau', *dáý* 'daviau', *zabráý* 'paėmiau', *práýda* 'tiesa', *panáý* 'pataikiau', *skazáý* 'pasakiau', *snáý* 'miegojau'.

Labiau labializuotas *oy* paprastai tariamas nekirčiuotame skiemenyje: *doýnéý* 'seniau', *proýdžívy* 'teisingas', *voýčýny* 'vilko', *voýčýcha* 'vilkė', *všíšoýшы* 'išėjęs', *níemoý* 'vokiečių'. Tokį tarimą galėjo lemti lietuvių kalbos artikuliacijos įgūdžiai, nes ištariama panašiai kaip tvirtagalys *oũ* lietuviškame žodyje *lõũkas* 'laukas'. Gimtosios lietuvių kalbos

⁵ Terminas *koinė* šiame darbe vartojamas ta reikšme, kad kintant įprastinei tos vietovės pagrindinės kalbos (tarmės) vartojimo situacijai ima formuotis bendresnių bruožų turinti kalbos atmaina, kurioje dažniausiai išnyksta dalis specifiskesnių tarmės ypatybių (plačiau žr. Kerswill, 2002, p. 669–702).

artikuliacijos įgūdžiai reikalauja skirti *áŷ* ir *aŷ*, tačiau baltarusių kalboje objektyviai toks skyrimas neegzistuoja, tokia opozicija jau nerelevantiška.

Bendraujant su žmonėmis, o vėliau – klausantis įrašų, atrodo, kad kalbėdami baltarusiškai Kargaudų, Klaišių, Piliakalnio, Plikių kaimų gyventojai dvejoja pasirinkdami *aŷ* tarimo būdą. Nesunku išgirsti, kad dvibalsio *aŷ* tarimas (ir skambesys) jų kalboje labai įvairuoja – nuo slaviškojo *áŷ* iki lietuviškojo *oŷ*, nepriklauso nuo fonetinės aplinkos. Ypač tai pastebima žodžių pabaigoje, nes tokioje pozicijoje Ródūnios apylinkių lietuvių šnektoje būtų tariamas tik *oŷ*. Pavyzdžiui, palyginus šių garsų tarimą to paties informanto kalboje, matyti, kad jis įvairuoja net tame pačiame sakinyje: *выніяў с кяшизіні два рублі і даў яму, гляжы яму мала, тады даў яцэ два, дўмаў нябўдзя браў, аля узой* ‘išėmiau iš kišenės du rublius ir daviau jam, žiūriu, jam mažai, tada daviau dar du, maniau, kad neims, bet paėmė’. Du kartus pavartotame žodyje *даў* ‘daviau’ ir vienąkart – *узяў* ‘paėmiau’ visi trys *aŷ* skambėjo skirtingai – *даў*, *дў* ir *узой*.

Pastebėta, kad vidurinėsios kartos kalbėtojams toks pagal lietuvių kalbos taisykles fonetinių aplinkybių sąlygotas tarties varijavimas – įprastas dalykas. Taigi vienokios ar kitokios kontaktuojančių kalbų ypatybės stimuliuoja ir net didele dalimi lemia atitinkamą panašių kitos kalbos dalių vartojimą. Čia aiškiai matyti, kad daugelis garsų pakitimų – nereguliarūs, įvykę dažniausiai ne žodžių kamienuose.

2.3 Neslaviški baltarusių tarmės vokalizmo ypatumai

Kitos vietinės baltarusių tarmės vokalizmo ypatybės rodo, kad tai yra tipiška baltarusių Gařdino krašto tarmė. Vadinamasis slaviškasis *akavimas* ir *jakavimas* (*e* tipo balsių suužpakalėjimas ir atitinkamai supriešakėjimas nekirčiuotuose skiemenyse) Ródūnios apylinkių kaimo gyventojų baltarusių tarmėje *poprostu* yra gana nuoseklus. Tačiau transkribuotuose tekstuose⁶ užfiksuota tokių variantų, kurie rodo, kad esama ir nedidelių nukrypimų, pvz.: *звезáлі* ir *звязáлі* ‘surišo’, *начавáў* ir *начавáў* ‘pakvojau’, *стрелялі* ir *стралялі* ‘šaudėm’, *зебрáлі* ir *забрáлі* ‘paėmė’, *замелá* ir *замялá* ‘sušlaviau’, *прывелá* ir *прывялá* ‘parvedžiau’ ir pan.

Pastebėta, kad vidurinėsios kartos kalboje nenuosekliai redukuojami nekirčiuoti balsiai. Pavyzdžiui, nekirčiuoti balsiai *o*, *e* (arba artimi jiems garsai) vietoj tikėtinių *a*, *i* atsiranda sporadiškai, tarsi atsitiktinai: *подошлі* ir *падашлі* ‘priėjo’, *узеля* ir *узеля* ‘paėmė’, *продám* ir *прадám* ‘parduosiu’, *леуей* ir *леуей* ‘lėkė, skrido’, *колоўрót* ir *калаўрót* ‘kalauratas (verpimo ratelis)’. Tikėtina, kad pateikėjai taip taria šiuos garsus dėl seniau susiformavusių savo artikuliacinių įpročių ar net perėmę juos iš savo tėvų ar senelių, šnekėjusių lietuviškai.

Ródūnios apylinkių gyventojų vietinėje baltarusių tarmėje užfiksuotas vadinamasis *dalinis akavimas*, t. y. nedidelis supriešakėjimas, kai vietoj tikėtino nekirčiuoto *o* tarimo kaip *a* ar *i* jį panašaus garso (plačiau žr. Чекман, 2017, p. 364–372) atviruosiuose skiemenyse su ilgaisiais (įtemptaisiais) balsiais yra išsaugomas *o*, pvz.: *сядзьмóго* ‘septintą’,

⁶ Iššifruotų įrašų ir transkribuotų baltarusių tarmės tekstų rankraščiai saugomi asmeniniame autorės archyve.

маладо́го ‘jauno’, зялёно́го, ‘žalio’, мы́ло ‘muilas’. Kitas atitinkamas veidrodinis jų tarties bruožas yra siauri, įtempti balsiai *o*, *e*. Šie garsai tariami įvairiai, rečiau – kaip lietuviški diftongoidai ‘*ó*, *ié*, pvz., зн^uо́й ‘mėsšas’, св^uо́й ‘savas’, сⁱéла ‘sėdo’, калⁱéна ‘kelis’; dažniau – kaip uždari monoftongai, pvz.: н^oс ‘nešė’, в^oс ‘nešė’, в^oл ‘vedė’, дан^oс ‘atnešė’. Kokybiškai, o ne kiekybiškai skirtingi įtemptieji, t. y. ilgieji, balsiai slavų tarmėms apskritai nebūdingi. Neretai jie ištariami nepreciziškai, neišraiškingai, blankiai. Dažnai panašiai galima apibūdinti ir diftongoidų ‘*o*, *e* tarimą, pvz.: в⁽ⁱ⁾éник ‘šluota’, в⁽ⁱ⁾éк ‘amžius’, з^(u)о́дны ‘tinkamas’, кар^(u)ова ‘karvė’, п⁽ⁱ⁾éтам ‘vasara’, м⁽ⁱ⁾éра ‘saikas’, н^(u)о́ч ‘naktis’, н⁽ⁱ⁾éхта ‘kažkas’, р^(u)о́дны ‘artimas’, св⁽ⁱ⁾éтам ‘(su) šviesa’, зв⁽ⁱ⁾ер ‘žvėris’.

Ilgieji įtemptieji (nes kirčiuoti) balsiai *i*, *ы* atvirosiose galūnėse paprastai tariami kaip diftongoidai *ié*, *ы́*: бя^{ы́}р^{ы́}с (бяр^{ы́}) ‘imk’, туд^{ы́}с (туд^{ы́}) ‘ten’, кас^{ié} (касⁱ) ‘šienauk’, ня^{сié}с (ня^{сi}) ‘nešk’ ir pan.

2.4 Lietuviški baltarusių tarmės konsonantizmo ypatumai

Ryškiausias, net išskirtinis aprašomosios baltarusių tarmės konsonantizmo bruožas yra tam tikra nelabai išreikšta dantinių priebalsių *y*’, *ɔ*’, *c*’, *z*’ palatalizacija: ба́у’ка ‘tėvas’, ваз’мí ‘paimk’, ɔз’ярнó ‘velėna’, ɔз’éнь ‘diena’, ɔз’икí ‘laukinis’, с’éно ‘šienas’, с’íто ‘sietas’, с’íла ‘jėga’, з’имá ‘žiema’, з’ярнó ‘grūdai’. Palatalizuojama ne taip stipriai kaip daugelyje kitų baltarusių tarmių, kuriose šie garsai tariami itin palatalizuoti *y*”, *ɔ*”, *c*”, *z*” – juos tariant neretai girdimas net tam tikras šveplumas, pvz.: гадз”íна ‘valanda’, с”éтка ‘tinklas’, с”iвi ‘pilkas’, ваз”mí ‘paimk’, ɔз”eнь ‘diena’, з”вeр ‘žvėris’ ir kt. (plg. dvikalbių informantų tarties ypatybes Ramaškonių šnekoje: Tuomienė, 2008, p. 49–50, 83, 226 t. t., 2018, p. 70–73). Tiriamosiose Ródūnios apylinkėse savo artikuliacijos ypatybėmis *y*’, *ɔ*’, *c*’, *z*’ nesiskiria nuo lietuvių palatalizuotųjų *č*, *š*, *ś*, *ž* tarimo: žírba ‘dirba’, žídelo ‘didelio’, žĩšымĩ ‘dešimt’, мĩšo ‘medžio’, сi̇ċiprei ‘stipriai’ (plg. Чекман, 2017, p. 372–374; Tuomienė, 2018, p. 64–65). Reikėtų pabrėžti, kad šie garsai yra labai stabilūs tiriamų apylinkių kaimo gyventojų kalboje – tiek arealui būdingoje pietų aukštaičių džiukų šnekoje, tiek vietinėje baltarusių tarmėje *poprostu*.

Pučiamieji priebalsiai *c*, *ш*, *з*, *ж* vidurinėsios kartos rodūniškių kalboje irgi neskamba taip, kaip daugumoje baltarusių tarmių. Nors jie tariami kietai, tačiau jų *veliarizacijos* laipsnis nėra labai reikšmingas, todėl laukiamas vidurinės eilės balsis *ы* po jų skamba su *i*-atspalviu, nes yra aukštesnio pakilimo, kaip garsas, vidurinis tarp *i* ir *ы*, t. y. ⁱы, pvz.: сⁱыр ‘sūris’, ж^ыр ‘taukai’, ж^ыў ‘gyveno’, шⁱыла ‘siuvau’, вⁱышоўшⁱы ‘išėjusi’, вⁱырашишⁱы ‘išaugusi’. Simetriškai po pučiamųjų priebalsių labiau priešakinis ištiriamas ir *э*, t. y. ^eэ, pvz.: яшч^eэ ‘dar’, ж^eэ ‘jau’, вашич^eэ ‘apskritai’, пнч^eэ ‘kera’ (plg. Чекман, 2017, p. 367).

Svarbu atkreipti dėmesį, kad, be jau aptartų atvejų, šnekant baltarusiškai tariami dar keli lietuviški ar panašūs į lietuviškus garsai, pvz., lietuviškų *g*, *k* atitikmenys *з*, *к* vietoj tikėtinų baltarusiškų *γ*, *х*, pvz.: гóсьць ‘svečias’, гдзé ‘kur’, квóйка ‘pušis’, нягóдны ‘netinkamas’, пагнáлi ‘nuvarė’, падкóдзиць ‘tinka’, разгавóр ‘pokalbis’, уквáтна ‘noriai’.

Taigi Ródūnios apylinkių gyventojų vidurinėsios kartos baltarusių tarmės fonetika turi veikiau aiškių lietuviškų nei baltarusiškų ypatybių, nes kai kurie laukiami balta-

rusių tarmės garsai vis dar reprezentuojami atitinkamais lietuviškaisiais garsais arba jų suslavintomis modifikacijomis. Net galima teigti, kad lietuviškos artikuliacijos ar jos suslavintos modifikacijos tebėra nuosekliai laikomasi visose įmanomose pozicijose (plg. Чекман, 2017, p. 368–373).

Apibendrinant procesus, vykstančius visapusiškai baltarusėjant viduriniajai Ródūnijos apylinkių gyventojų kartai, galima suformuluoti dvi esmines išvadas. Visų pirma, akivaizdu, kad lietuviški garsai, įterpiami į baltarusių fonetiką, yra vieni būdingiausių lietuvių kalbai; antra, pasiskolintieji garsai yra „iškraipomi“ minimaliai, bet jų buvimas netrukdo baltarusiams suvokti Ródūnijos apylinkių kaimo gyventojų baltarusių tarmę kaip taisyklingą ir pakankamai vientisą ir baltarusišką. Šias prielaidas patvirtina ir tas faktas, kad absoliučios daugumos vidurinėsios, faktiškai kalbančios jau vien tik baltarusiškai, kartos atstovų kalboje išsaugomos visos keturios skyriuje aprašytas fonetikos ypatybės.

Matyt, šiuo atveju drąsiai galima fiksuoti vieną iš galimų substrato reiškinių atsiradimo būdų. Laikui bėgant, kai Ródūnijos apylinkių gyventojai pamirš lietuvių šnektą, bent jau kai kurie šiai šnektai būdingi bruožai iškils baltarusių tarmės fonetikos substrate, kuriame taip pat bus ir leksinių lituanizmų.

3. Vidurinėsios kartos lietuvių kalbos slavėjimas

3.1 Fonologinė lietuviškos priegaidžių sistemos griūtis

Jei vyriausiajai gyventojų kartai lietuvių kalba yra ar dar neseniai buvusi pagrindinė, tai viduriniajai (bent jau tiriamajame areale) lietuvių kalba paprastai yra antroji kalba, nors maždaug iki 10-ies metų su tėvais ir kaimynais jie yra kalbėję lietuviškai. Ši gyventojų karta jau lankė baltarusiškas ar rusiškas mokyklas, kėlėsi dirbti ir gyventi į miestelius ir miestus, o kaimuose kūrėsi daugiau žmonių, atvykusių iš svetur. Daugėjo mišrių santuokų. Tarpusavyje vidurinioji karta lietuviškai nebendrauja ir savo vaikų išmokyti jau nesistengia, nes visame Varanāvo rajone veikia mokyklos rusų kalba, o baltarusių ir lenkų kalbos dėstomos kaip dalykas. Vėliau jauni žmonės išvyksta studijuoti ir dirbti į didesnius miestus. Vidurinėsios kartos atstovai prie lietuvių kalbos dažniausiai pereidavo tik bendraudami su savo tėvais, seneliais, taip pat su vyresnėsios kartos kaimynais, o tarpusavyje lietuviškai jie jau nekalbėdavo.

Jei vidurinėsios kartos žmonių baltarusių kalba yra iš esmės panaši į vyriausiosios kartos vartojamą baltarusių kalbą, tai vidurinėsios kartos lietuvių šnektą išgyveno esminių pokyčių. Imta pastebimai trumpiau tarti nekirčiuotus balsius, kai kurie atstovai baltarusiškai ištaria itin minkštus *c''*, *z''*, *y''*, *ðz''* ir kt. Tačiau pirmiausia atkreiptinas dėmesys į jų lietuvių kalbos ilgųjų ir trumpųjų balsių sistemas. Ši karta kirčiuotus trumpuosius balsius paprastai linksta pailginti, todėl jie skamba įtempčiau, kaip pusilgiai, t. y. kaip įprasti kirčiuoti balsiai baltarusių tarmėje. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kartais, bet ne visada girdimai būdinga lietuviška tokių garsų staigiau krintanti intonacija, pvz.: *rėkú per vísu. ká.imu.; survĩká.u vi.sás skarás; næsuprantú, ku. tú sakai.; buvá.u ju. sutíki.s; užvė.rk durvís, bo šáлта; visí čá biední; ar tú rakiní sávo namús; turú cig žvĩ vištás; sópa*

abí rančás. Vis dėlto tenka konstatuoti, kad fonologinė priegaidžių opozicija neišsaugoma, nes kirtis yra dinaminis. Kirčiuotų ilgųjų balsių šios kartos atstovai jau nebeįstaria, juos fonetiškai realizuoja kaip trumpuosius, pusilgius ar net ilguosius, nesuteikdami tam fonologinio priegaidžių krūvio, todėl transkribuojant gali būti žymimas tik kirčio ženklas⁷, pvz.: *aprū·kis kã·minas; nãtoli bũvõ põ·nu dvã·ras; jĩ·škãšẽ gĩlu šũ·lĩni; eĩ·s sunũs skã·lĩžĩc mã·lku; pavĩ·dẽjõ mã·n visĩ; vã·gis jĩšlũpõ lã·ngũ; iškã·jõ žã·mi.; darĩs nãũ·ju tvõ·ru*.

Kaip priegaidžių niveliacijos patvirtinimas gali būti pateiktas faktas, kad nei tvirtapradžių, nei tvirtagalių mišriųjų dvigarsių *i, u + R* dauguma vidurinėsios kartos atstovų neskiria, jų kalboje negirdėti fonologinės opozicijos išraiškos. Visais atvejais jie taria stipriai pabrėžtus tvirtapradžius derinius – *í.l, í.m, í.n, í.r, ú.l, ú.m, ú.n, ú.r* ir pan., pvz.: *kú.rmis* ir *tú.rtas*; *žví.rblis* ir *kĩ.rois*; *kabĩ.nč* ir *rĩ.ŋkč*; *kĩ.mba* ir *rĩ.mtas*; *gũ.lč* ir *kũ.lč*; *vĩ.lkẽ* ir *sĩ.lkẽ* ir pan. Priegaidės dvibalsiuose *áu – aũ, ái – aĩ* jie savo kalboje skiria labai gerai, tačiau ne *akcentologiniu*, o *fonetiniu* pagrindu, t. y. skiriasi ne priegaidės, o nekirčiuotieji dvibalsių sandai, nes ištariamai skirtingi garsai. Vyriausiosios kartos kalboje, kaip jau minėta anksčiau, tvirtagaliam *aũ* ir *aĩ* dažnai skamba atitinkamai kaip *óu (óu), éi (éi)*, pvz.: *buvéi, daróu, kóulẽ, léikas, lóukas, véikas, réikã, žvėiras*. Vidurinioji karta šiuos garsus taip pat suvokė kaip *óu (óu), éi (éi)* derinius, pvz.: *éina, kvéilas, kóulas, lóukas, klouséi, skéito, važavóu, žvėigždẽ*. Dėl to opozicijos *áu – aũ, ái – aĩ* irgi pradėjo fonetiškai skirtis pirmojo nario garsu kaip *áu (áu) – óu (óu), ái (ái) – éi (éi): jáunas, sąule, išaugo – lóuks, langvóu, pirmóu, góus, šóutuvas, nãžĩnóu, tolóu, gãróu, nãšóu; voškãjĩkẽ, su mergãjĩkem, žvãigžgẽ* ir *žveréi, pedéi, géila, dantéi, akuotéi*. Labai tikėtina, kad vidurinioji karta šių dvibalsių tarimą perėmė, nu(si)kopijavo ir vyriausiosios kartos (iš savo tėvų, senelių girdėtos lietuvių šnektos). Tačiau jiems, priešingai nei vyriausiesiems, minėtas skirtumas tėra fonetinis, o ne fonologinis.

3.2 *Aprupėjusi vidurinėsios kartos lietuvių kalba: baltarusių kalbos inspiruotas unikalus konsonantizmo pokytis*

Konsonantizmo sistemoje irgi yra įvykęs ar dar tebevyksta kitimas, nebūdingas toms lietuvių tarmėms, kurios neturi kontaktų su slavų kalbomis. Visoms lietuvių tarmėms būdingus dantinius *ť, đ* vidurinėsios kartos atstovai dažnai keičia palatalizuotais gomuriniiais *ḳ, ĝ*: *ḳévas* ‘tėvas’, *ḳi* ‘ti (tenai)’, *ĝežẽnẽ* ‘dėdienė’, *núðeĝe* ‘nuvedė’, *pastãkẽ* ‘pastatė’, *suĝẽjõ* ‘sudėjo’, *ĝẽĝe* ‘dėdė’, *su_bikĩ* ‘su bitė’, *avĩkẽ* ‘avytė’, *mažĩkẽ* ‘mažytė’ (plg. *žigelis, girgėc* vyresnėsios kartos kalboje; plg. Судник, 1975, p. 175, 184; Zinkevičius, 1966, p. 140–141; Vidugiris, 1989, p. 204; Leskauskaitė, Mikulėnienė, 1998, p. 95–102).

Šiuos du (pa)kitimus – kirčiavimo ir konsonantizmo sistemose – įtikinamai interpretuoja profesorius Valerijus Čekmonas (2017, p. 373–375). Jo nuomone, rasti tokio pobūdžio fonetiniams pakitimams būta objektyvių priežasčių: tvirtagaliam *aũ, aĩ* viduri-

⁷ Pripažinus, kad vidurinėsios kartos lietuvių kalboje fonologinė priegaidžių opozicija yra suirusi ar bent ženkliai apirusi, transkribuojant pavyzdžius priegaidės gali būti nebežymimos. Tačiau šiame darbe, siekiant išvengti neaiškių ar dviprasmių atvejų, ir toliau laikomasi principo žymėti tiek ryškiau, tiek ir visai blankiai girdimas priegaidės įprastiniais kirčio ženklais.

niosios kartos kalboje (beje, ši fonetinė ypatybė fiksuojamas ir keletoje kitų rytų ir pietų aukštaičių šnektų) tikrai skamba panašiai kaip *ōū, eĩ*, nes siekiant opozicijos kokybiškai redukuojama nekiričiuotoji dvibalsio dalis, o sprogstamųjų priebalsių *î, đ* tarimo vieta laipsniškai gali pasislinkti ir iš dantinių jie gali laipsniškai tapti gomuriniais, todėl gali įgyti ryškesnį ar ne tokį ryškų *ķ, ĝ* atspalvį.

Būtų galima daryti prielaidą, kad jau ir vyriausiosios kartos kalboje egzistavo polinkis į artikuliacinį perėjimą *î, đ > ķ, ĝ*. O vidurinėsios kartos atstovų kalboje ši tendencija dar ilgai nebūtų realizuota, jei ne stiprus išorinis postūmis – šios kartos atstovų akivaizdus artikuliacinės bazės pasikeitimas.

Todėl objektyviai vertinant, nei *ōū, eĩ > ou, ei*, nei *î, đ > ķ, ĝ* perėjimai nėra savaiminiai pokyčiai. Jie atsirado todėl, kad lietuvių kalbą vidurinėsios kartos atstovai pradėjo realizuoti baltarusiškos artikuliacinės bazės priemonėmis. Baltarusių fonetikos įtaka šiuo atveju pasireiškė ne skolinantis garsus, o netiesioginiu poveikiu, todėl jei nebūtume išsiaiškinę sąlygų, kuriomis vyko aprašytieji pokyčiai, tikriausiai ir toliau ieškotume jų vidinių lietuvių kalbos priežasčių, kurių apkritai nėra.

Ródūnios apylinkių vidurinėsios kartos lietuvių šnektą, kitaip nei vyriausiosios kartos baltarusių tarmė, nėra bendra kaimo *koinė*. Objektyvių sąlygų jos atsiradimui nėra, nes vidutinio amžiaus kaimų gyventojai tarpusavyje lietuviškai bendrauja itin retai, o Kivonių, Šiaurų, Girkų, Papiškių, Vigonių, Mažeikių, Juciūnų, Taukinių ir Žirmūnų kaimuose – jau iš viso nebendrauja.

2 lentelė. Lietuvių ir baltarusių kalbų interferencija Ródūnios apylinkėse. Skaičiumi I žymima gimtoji informantų kalba, II – antroji. Vienguba strėlė žymi esamuojau laiku vykstančio poveikio kryptį, o dviguba – padaryto praecityje.

Karta	Kalba	Fonetika			Leksika		
Vyriausioji karta	II baltarusių		↑	↓		↑	↑
	I lietuvių	↑			↓		
Vidurinioji karta	II lietuvių		↓			↓	
	I baltarusių	↑			↑		

Išvados

1. Baltarusijoje, Ródūnios apylinkėse vartojamų dviejų skirtingų kalbų – lietuvių ir baltarusių – fonetinės interferencijos tyrimas parodė, kad abi kalbos tiesiogiai viena nuo kitos priklauso – jas vartoja (arba vartojo) tie patys žmonės. Lietuvių šnektai netenkant funkcijų, daug žmonių, kalbėjusių lietuviškai, perėjo vien prie baltarusių tarmės. Kalbų kaita tose pačiose vietovėse per dviejų ar trijų kartų gyvenimą lėmė itin glaudžius tų kalbų tarpusavio ryšius, atsispindinčius ypač fonetikoje.

2. Tyrimas parodė, kad vyriausioji Ródūnios apylinkių gyventojų karta gerai išsaugojusi pietų aukštaičių patarmei būdingas ypatybes. Vertinant sociolingvistiniu požiūriu, esminių fonetikos ypatybių išlaikymas rodo, kad ši karta gimtąją lietuvių šnektą praeityje vartojo aktyviai ir dažnai. Todėl dvikalbystės ir daugiakalbystės aplinkoje jų gimtosios kalbos pamatinė kalbinė bazė išlikusi stabili. Net ir pasiskolinti garsai reikšmingai nepaveikė lietuvių kalbos artikuliacijos bazės struktūros, nesukėlė jos persitvarkymo.
3. Vyriausiosios kartos vartojamos baltarusių tarmės fonetikoje užfiksuota nemažai jų lietuvių šnektai būdingų bruožų: įvairuoja *aŷ* tarimas – nuo grynojo *áŷ* iki *oũ* (priklauso nuo fonetinės aplinkos); ilgieji įtemptieji (kirčiuoti) balsiai *i*, *ɨ* atviroiose galūnėse paprastai tariami kaip *íé*, *ʰé*; nenuosekliai redukuojami nekirčiuoti balsiai ir kt. Taigi baltarusių fonetikoje išlaikyti lietuviški garsai – būdingiausi lietuvių kalbos garsai, o pasiskolinti jie „iškraipomi“ minimaliai.
4. Tiriamojo arealo viduriniajai kartai lietuvių kalba tapusi jų antrąja kalba, todėl joje užfiksuota nemažai esminių pokyčių. Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į lietuvių kalbos ilgųjų ir trumpųjų balsių sistemas. Kirčiuotus trumpuosius balsius paprastai pailgina, todėl jie skamba įtempčiau, kaip pusilgiai, t. y. kaip įprasti kirčiuoti balsiai baltarusių tarmėje, nes tvirtos priegaidžių opozicijos nebėra. Nekerčiuotų ilgųjų balsių šios kartos atstovai neištaria. Taip pat neskiria nei tvirtapradžių, nei tvirtagalių mišriųjų *i*, *u* + *R* tipo dvigarsių – visais atvejais taria stipriai pabrėžtus tvirtapradžius derinius *ú.r*, *ú.l*, *í.l*, *ím*. Dvibalsius *ái* – *aũ*, *ái* – *aĩ* savo kalboje skiria ne *akcentologiniu*, o *fonetiniu* pagrindu, todėl tvirtagalius šiuos garsus suvokia kaip *óu* (*óu*), *éi* (*éi*) derinius. Konsonantizmo sistemoje irgi yra įvykę kitimų: dantiniai *ł*, *đ* kartais keičiami palatalizuotais gomuriniais *ĸ*, *ĝ*.
5. Visi užfiksuoti perėjimai nėra savaiminiai pokyčiai. Jie atsirado todėl, kad lietuvių kalbą vidurinėsios kartos atstovai pradėjo realizuoti baltarusiškos artikuliacinės bazės priemonėmis. Ródūnios arealo vidurinėsios kartos lietuvių šnektą, kitaip nei vyriausiosios kartos baltarusių tarmė, jau nebėra bendra kaimo *koinė*. Objektivių sąlygų jos atsiradimui ir nėra, nes vidutinio amžiaus vietos gyventojai lietuviškai jau nekalba.

Literatūra

Astreika, V., 2007. Kalbinių kontaktų įtaka Baltarusijos kalbinio landšafto zonų formavimuisi. *Liaudies kultūra*, 3 (114), p. 45–53. Prieiga: <http://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Vertimai/Astreika_LK_2007_3_verte_Razauskas.pdf> [Žiūr. 2021 02 21].

Kerswill, P., 2002. Koineization and accommodation. In: J. K. Chambers, P. Trudgill & N. Schilling-Estes (Eds.). In: *The handbook of language variation and change*. Oxford: Blackwell, pp. 669–702. Prieiga: <<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.694.65&rep=rep1&type=pdf>> [Žiūr. 2021 01 24].

Leskauskaitė, A., Mikulėnienė, D., 1998. Dėl priebalsių *ɮ*, *ɖ* ir *ɧ*, *g* mišimo pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių tarmėse. *Baltistica*, 33 (1), p. 95–102. Prieiga: <<http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/526>> [Žiūr. 2021 01 24].

- Martinet, A., 1962. *A Functional View of Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Myers-Scotton, C., 2002. *Contact linguistics. Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes*. Oxford: Oxford University Press. Prieiga: <https://www.sil.org/system/files/realdata/86/67/99/86679938856670064922661997095020327134/SILEBR_2006_006.pdf> [Žiūr. 2021 01 21].
- Siegel, J., 1985. Koines and koineization. *Language in Society*, 14 (3), pp. 357–378. Prieiga: <<http://udel.edu/~pcole/fieldmethods2010/siegel.Koines%20and%20koinization.pdf>> [Žiūr. 2021 02 16].
- Tuomienė, N., 2008. *Ramašionių šnektos tekstai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Tuomienė, N., 2018. Nevaldomas skolinimasis kaip kalbos nykimo požymis. *Acta Linguistica Lithuanica*, 78, p. 113–134. Prieiga: <<http://journals.lki.lt/actalinguisticalithuanica/article/view/822/913>> [Žiūr. 2021 01 21].
- Tuomienė, N., 2019. Ramašionių lietuvių sala Baltarusijoje – pereinamoji kalbų zona. In: *Valerijus Čekmonas: kalbų kontaktai ir sociolingvistika*. Sud. L. Kalėdienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, p. 788–825.
- Tuomienė, N., 2019a. Fonetikos išlyginimas vykstant kodų kaitai. *Acta Linguistica Lithuanica*, LXXX, p. 57–79. Prieiga: <<http://journals.lki.lt/actalinguisticalithuanica/article/view/108/97>> [Žiūr. 2021 01 16]. <https://doi.org/10.35321/all80-04>.
- Weinreich, U., 1979. *Languages in contact: findings and problems*. The Hague: Mouton.
- Vidugiris, A., 1989. Šnektos apžvalga. In: *Dubičiai*. Vilnius: „Mintis“, p. 204.
- Zinkevičius, Z., 1966. *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: „Mintis“.
- Крывіцкі, А. А., 1977. Традыцыйны сельскі моўны ландшафт Беларусі. *Akademiya nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, XXXIV. Sarajevo, pp. 185–197.
- Крывіцкі, А. А., 2003. *Дыялекталогія беларускай мовы*. Мінск.
- Судник, Т. М., 1975. Диалекты литовско-славянского пограничья. (Очерки фонологических систем). Москва: «Наука».
- Чекман, В. Н., 2017. Деревня Озерки – язык и люди. К проблеме литовско– белорусско– польской языковой интерференции. In: *Valerijus Čekmonas: kalbų kontaktai ir sociolingvistika*. Sud. L. Kalėdienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, p. 351–387.